

Комунальний заклад вищої освіти
Київської обласної ради
«Академія мистецтв імені Павла Чубинського»
Кафедра «Мистецтво співу»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з навчальної роботи

 Сергєєнко О. М.

«» 2020 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ОСНОВИ ДИРИГУВАННЯ

Рівень вищої освіти	Перший (бакалаврський)
Галузь знань	02 «Культура і мистецтво»
Спеціальність	025 «Музичне мистецтво»
Освітньо-професійна програма	«Спів (академічний, народний)»
Статус дисципліни	Обов'язкова

Робоча програма навчальної дисципліни «**Основи диригування**» для здобувачів вищої освіти на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста (180 кредитів ECTS, термін навчання 2 р. 10 м.), галузі знань 02 «**Культура і мистецтво**», спеціальності 025 «**Музичне мистецтво**», освітньо-професійної програми «**Спів (академічний, народний)**».

Розробники: Якимчук Л. М. - викладач-методист, викладач вищої кваліфікаційної категорії;
Кифенко А. М. – кандидат педагогічних наук, викладач вищої кваліфікаційної категорії.

Робочу програму розглянуто та затверджено на засіданні кафедри «Мистецтво співу»

протокол № 1 від «28» серпня 2020 р.

Завідувач кафедри **Кочерга А.І.**

1. Опис навчальної дисципліни

Для здобувачів вищої освіти на основі освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста (180 кредитів ECTS).

Найменування показників	Розподіл годин за навчальним планом	
	Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Кількість кредитів ECTS – 3	Рік підготовки: 2 - й; 3 - й	
Загальна кількість годин – 90	90	
Кількість модулів – 3 Змістових модулів – 7	Семестр:	
Для денної форми навчання. Аудиторних годин: 3 - й семестр – 16 x 1 годин; 4 - й семестр – 21 x 1 година; 5 - й семестр – 16 x 1 годин. Самостійної роботи студента – 37 годин. Заочна форма навчання. Аудиторних: 3 - й семестр – 5 годин; 4 - й семестр – 5 годин; 5 - й семестр – 5 годин. Самостійної роботи студента – 75 годин.	3 - й; 4 - й; 5 - й	3 - й; 4 - й; 5 - й
	Лекції:	
	-	-
	Індивідуальні:	
	53	15
Вид підсумкового контролю: практичний показ диригування, анотація.	Лабораторні:	
	-	-
Форма підсумкового контролю: 3 - й семестр – контрольне заняття; 4 - й семестр – залік; 5 - й семестр – залік.	Самостійна робота:	
	37	75

2. Мета навчальної дисципліни: викладання курсу «Основи диригування» має на меті опанування студентами необхідним обсягом знань та вмінь з техніки диригування, необхідних для їх доцільного застосування в майбутній педагогічній та виконавській діяльності; вмінням здійснювати репетиційну роботу над музичним твором.

Предмет навчальної дисципліни – комплекс елементів диригентської техніки як засіб розкриття художнього змісту хорового (ансамблевого) твору.

Відповідно до освітньої програми, вивчення дисципліни «Основи диригування» сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти таких компетентностей:

Здатність до спілкування державною мовою як усно, так і письмово (ЗК1).

Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності (ЗК2).

Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу (ЗК3).

Вміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми (ЗК4).

Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (ЗК5).

Навички міжособистісної взаємодії (ЗК6).

Здатність бути критичним і самокритичним (ЗК7).

Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях (ЗК8).

Здатність вчитися і оволодівати сучасним знаннями (ЗК9).

Здатність оцінювати та забезпечувати якість виконаних робіт (ЗК11).

Здатність виявляти ініціативу та підприємливість (ЗК13).

Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій (ЗК14).

Здатність генерувати нові ідеї (креативність) (ЗК15).

Здатність демонструвати достатньо високий рівень виконавської майстерності (ФСК 1).

Здатність створювати та реалізовувати власні художні концепції у виконавській діяльності (ФСК 2).

Здатність усвідомлювати художньо-естетичну природу музичного мистецтва (ФСК 3).

Здатність усвідомлювати взаємозв'язки та взаємозалежності між теорією та практикою музичного мистецтва (ФСК 4).

Здатність використовувати знання про основні закономірності й сучасні досягнення у теорії, історії та методології музичного мистецтва (ФСК 5).

Здатність використовувати професійні знання та навички в процесі творчої діяльності (ФСК 6).

Здатність здійснювати диригентську діяльність (ФСК 8).

Здатність здійснювати основні шляхи інтерпретації художнього образу (ФСК 9).

Здатність застосовувати базові знання провідних музично-теоретичних систем та концепцій (ФСК 10).

Здатність оперувати професійною термінологією (ФСК 11).

Здатність збирати, аналізувати, синтезувати художню інформацію та застосовувати її в процесі практичної діяльності (ФСК 12).

Здатність використовувати широкий спектр міждисциплінарних зв'язків (ФСК 13).

Здатність застосовувати традиційні і альтернативні інноваційні технології музикознавчої, виконавської, диригентської, педагогічної діяльності (ФСК 17).

Здатність свідомо поєднувати інновації з усталеними вітчизняними та світовими традиціями у виконавстві, музикознавстві та музичній педагогіці (ФСК 18).

Завдання дисципліни: навчити студентів теоретичним знанням та практичним навичкам диригентської техніки; розумінню авторського задуму вокального твору та його художній інтерпретації, передачі змісту засобами диригентської техніки, спираючись на індивідуальне прочитання та традиції української виконавської школи.

3. Передумови для вивчення навчальної дисципліни

Передумовами вивчення навчальної дисципліни «Основи диригування» є опанування таких навчальних дисциплін (НД) освітньої програми (ОП):

ОК 8. Історія вокального мистецтва.

ОК 9. Загальне фортепіано.

ОК 10. Концертмейстерський клас та мистецтво акомпанементу.

ОК 12. Спеціальний клас. Сольний спів.

ОК 14. Теорія музики.

ОК 15. Сольфеджіо.

ОК 16. Гармонія та поліфонія.

ОК 25. Історія музики.

4. Очікувані результати навчання

Відповідно до освітньо-професійної програми «Спів (академічний, народний)» вивчення навчальної дисципліни «Основи диригування» забезпечує досягнення здобувачами вищої освіти таких програмних результатів навчання (ПРН):

Програмні результати навчання	Шифр ПРН
Демонструвати артистизм, виконавську культуру та технічну майстерність володіння голосом (інструментом) на належному фаховому рівні під час виконавської (диригентської) діяльності.	ПРН 1
Відтворювати драматургічну концепцію музичного твору, створювати його художню інтерпретацію.	ПРН 5

Демонструвати володіння музично-аналітичними навичками в процесі створення виконавських, музикознавчих та педагогічних інтерпретацій.	ПРН 8
Володіти базовими знаннями, практичними навичками організаційної та творчої роботи з ансамблевим колективом.	ПРН 10
Володіти термінологією музичного мистецтва, його понятійно-категоріальним апаратом.	ПРН 12
Демонструвати музично-теоретичні, культурно-історичні знання з музичного мистецтва.	ПРН 15

Очікувані результати навчання, які повинні бути досягнуті здобувачами освіти після опанування навчальної дисципліни «Основи диригування»:

Очікувані результати навчання з дисципліни	Шифр ПРН
Демонструвати артистизм, виконавську культуру та технічну майстерність володіння голосом (інструментом) на належному фаховому рівні під час виконавської (диригентської) діяльності.	ПРН 1
Відтворювати драматургічну концепцію музичного твору, створювати його художню інтерпретацію.	ПРН 5
Демонструвати володіння музично-аналітичними навичками в процесі створення виконавських, музикознавчих та педагогічних інтерпретацій.	ПРН 8
Володіти базовими знаннями, практичними навичками організаційної та творчої роботи з ансамблевим колективом.	ПРН 10
Володіти термінологією музичного мистецтва, його понятійно-категоріальним апаратом.	ПРН 12
Демонструвати музично-теоретичні, культурно-історичні знання з музичного мистецтва.	ПРН 15

4. 1. Після опанування навчальної дисципліни «Основи диригування» студенти повинні:

знати:

- теоретичну основу диригування;
- схеми диригентських жестів;
- основні прийоми з техніки диригування,
- виконавські завдання, що покладаються на диригента при виконанні творів;
- спеціальну професійну термінологію;
- план аналізу хорової партитури;

вміти:

- показати ауфтакт та його різновиди, початок та зняття звучання;
- диригувати на 2, 3, 4, 5, 6 долей;
- диригувати твори в простих, складних розмірах в межах програми;
- усувати напруження рук та корпусу, досягати координації рухів при диригуванні;
- в диригентському жесті показати характер звуковедення (*legato*, *non legato*, *staccato*), раптову зміни динаміки, нюансування та агогіки;
- визначати і використовувати відповідні виконавські засоби музичної виразності під час репетиційної роботи над музичним твором;
- диригентським жестом розкрити художній зміст твору;
- заспівати будь-яку хорову партію творів, що вивчаються в класі диригування;
- опановувати програмний репертуар;
- планувати репетиційну роботу над музичним твором.

Мати навички soft skills:

- навички самоорганізації;
- презентаційні навички;
- здатність оволодівати сучасною інформацією;
- навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

5. Засоби діагностики та критерії оцінювання результатів навчання.

5. 1. Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання з навчальної дисципліни є:

- теоретичне опитування;
- виконання практичних завдань (диригентські вправи, гра партитури та спів голосів твору);
- диригування творів;
- теоретичний, виконавський та диригентський аналіз твору (анотація);
- залік.

5. 2. Форми контролю та критерії оцінювання результатів навчання

Форми контролю знань студентів:

- поточний;
- модульний;
- семестровий підсумковий (залік).

Оцінювання знань студентів здійснюється за 100-бальною шкалою та шкалою ECTS – A (90 - 100), B (82 - 89), C (75 - 81), D (64 - 74), E (60 - 63), Fx (35 - 59), F (1 - 34). Кредитно-модульна система з переведенням в

національну (5 - «відмінно», 4 - «добре», 3 - «задовільно», 2 - «незадовільно»).

Поточний контроль проводиться на кожному занятті. Він передбачає оцінювання теоретичної підготовки із зазначеної теми (у тому числі, самостійно опрацьованого матеріалу), активність роботи на занятті та якість виконання практичних завдань (диригентських вправ, та вправ на координацію рухів, на усунення затисків диригентського апарату і засвоєння диригентських жестів, схем. Усний та письмовий аналіз партитури твору, виконання її на інструменті, спів партій). Враховується рівень володіння студентом основами техніки диригування, відповідно до вимог програми (точність тактування схем, володіння афтактом, амплітудою жестів, вільність диригентського апарату, координація рухів, вміння передавати в жестах художній задум авторів твору.

Критерії поточного оцінювання знань студентів

Бали за темою	Критерії оцінювання
5	Студент систематично, на високому рівні виконує завдання аудиторної та самостійної роботи. Бере активну участь у навчальному процесі, швидко реагує на зауваження та виправляє помилки, засвоює теоретичний та практичний матеріал тем дисципліни. Веде записи у робочому зошиті, конспектує основні положення тем. В межах вивченого матеріалу володіє технікою диригування та вміє передати авторський задум у власній інтерпретації. Інтонує чисто, грає партитуру вірно.
4	Студент систематично виконує завдання аудиторної та самостійної роботи. Бере активну участь у навчальному процесі, реагує на зауваження та намагається виправляти помилки, але для виправлення треба наполегливо працювати над елементами диригентської техніки. Засвоює теоретичний та практичний матеріал тем дисципліни. Веде записи у робочому зошиті, конспектує основні положення тем. Інтонує чисто, грає партитуру вірно
3	Студент виконує завдання аудиторної та самостійної роботи. Реагує на зауваження, та намагається виправляти помилки, але для виправлення треба наполегливо працювати над елементами диригентської техніки. Засвоює теоретичний та практичний матеріал тем дисципліни. але повільно і не в повному обсязі. Веде записи у робочому зошиті, конспектує основні положення тем. Співає голоси та грає партитуру з незначними помилками.
2	Студент несистематично виконує завдання аудиторної та самостійної роботи. Пасивно реагує на зауваження, намагається виправляти помилки, але для виправлення треба наполегливо працювати над елементами диригентської техніки. Фрагментарно засвоює теоретичний та практичний матеріал

	тем дисципліни. Веде записи у робочому зошиті та конспектує основні положення тем несистематично. Співає голоси та грає партитуру з помилками.
1	Студент несистематично, на рівні, що задовольняє мінімальні критерії оцінювання, виконує завдання аудиторної та самостійної роботи. Реагує на зауваження, але пасивно ставиться до покращення результатів. Володіє окремими елементами техніки диригування на низькому рівні. Погано засвоює теоретичний та практичний матеріал тем дисципліни. майже не веде записів у робочому зошиті. Співає голоси та грає партитуру з численними помилками.
0	Завдання аудиторної і самостійної роботи не виконано. Студент не володіє навчальним матеріалом тем дисципліни.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Весь обсяг роботи студента за семестр підсумовується за допомогою накопичувальної системи балів. Підсумковий бал з навчальної дисципліни є сумою балів, одержаних знання матеріалу тем - за поточний, модульний (семестровий) контроль, ведення конспекту, з подальшим переведенням в національну шкалу.

Максимальна кількість балів, яку може отримати студент за різні види завдань вказана в таблиці.

Денна та заочна форма навчання

Модуль 1												
	Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2							
	T 1	T 2	T 3	T 4	T 5	T 6	T 7	Разом за темами	Робочий зошит	Анотація	Контрольне заняття	Всього
Аудиторні індивідуальні заняття	5	5	5	5	5	5	5	35	5	5	15	
Самостійна робота студента	5	5	5	5	5	5	5	35	5			
Сума балів								70				100

Модуль 2

	Змістовий модуль 3			Змістовий модуль 4								
	Т 8	Т 9	Т 10	Т 11	Т 12	Т 13	Т 14	Разом за темами	Робочий зошит	Аногація	Залік	Всього
Аудит. інд. заняття	5	5	5	5	5	5	5	35	5	5	15	
Самостійна робота студента	5	5	5	5	5	5	5	35	5			
Сума балів								70				100

Модуль 3

	Змістовий модуль 5		Змістовий модуль 6			Змістовий модуль 7						
	Т 15	Т 16	Т 17	Т 18	Т 19	Т 20	Т 21	Разом за темами	Робочий зошит	Аногація	Залік	Всього
Аудиторні інд. заняття	5	5	5	5	5	5	5	35	5	5	15	
Самостійна робота студента	5	5	5	5	5	5	5	35	5			
Сума балів								70				100

**Критерії модульного (семестрового) оцінювання знань студентів
(контрольне заняття, залік).**

Кількість балів	Критерії оцінювання
13 - 15	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом. В межах вивченого матеріалу володіє технікою диригування та вміє передати авторський задум у власній інтерпретації. Зробив повний письмовий аналіз хорового твору з репертуару без помилок. Виразно виконав партитуру на інструменті та проспівав голоси. Не має затисків диригентського апарату.
10- 12	В повному обсязі володіє навчальним матеріалом. В межах вивченого матеріалу в основному опанував техніку диригування, але присутні затиски диригентського апарату. Зробив повний письмовий аналіз хорового твору з репертуару. Виразно виконав партитуру на інструменті та проспівав голоси.
7 - 9	В цілому володіє навчальним матеріалом. При диригуванні творів пропускає окремі непринципові помилки. Присутні затиски диригентського апарату. Недостатньо повно зробив аналіз програмного твору, або зробив повно, але з 2 - 3 помилками. Недостатньо виразно виконав партитуру на інструменті та проспівав голоси. Припустив 2 – 3 помилки.
4 - 6	Не в повному обсязі володіє навчальним матеріалом. При диригуванні творів пропускає окремі помилки. В диригуванні відчувається брак технічних навичок. Присутні затиски диригентського апарату. Недостатньо повно зробив аналіз програмного твору, з 2 - 3 помилками. В грі партитури і співі голосів присутні помилки.
1 - 3	Частково володіє навчальним матеріалом. При диригуванні робить суттєві помилки (збився зі схеми, переплутав покази голосів, позиції рук, вступи, або зняття звучання). Присутні затиски диригентського апарату. Аналіз програмного твору зроблений частково та з

	помилками. Знає партитуру фрагментарно, співає голоси з помилками.
0	Не володіє навчальним матеріалом. Не може продиригувати твором. Відсутній аналіз програмного твору. Не може зіграти партитуру і проспівати голоси.

Критерії підсумкового модульного (семестрового) оцінювання знань студентів

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за національною шкалою	Шкала ECTS та критерії оцінювання	
90-100	5 Відмінно	A	Студент систематично, на відмінному рівні виконує завдання аудиторної та самостійної роботи. В повному обсязі володіє навчальним матеріалом. В межах вивченого матеріалу володіє технікою диригування та вміє передати авторський задум у власній інтерпретації. Зробив повний письмовий аналіз хорového твору з репертуару без помилок. Виразно виконав партитуру на інструменті та проспівав голоси. Конспект в повному обсязі. Не має затисків диригентського апарату. Відповідає на теоретичні питання без помилок.
82-89	4 Добре	B	Студент систематично, на достатньому рівні виконує завдання аудиторної та самостійної роботи. В повному обсязі володіє теоретичним матеріалом тем дисципліни. В межах вивченого матеріалу в основному опанував технікою диригування, але присутні затиски диригентського апарату. Зробив повний письмовий аналіз хорového твору з репертуару. Виразно виконав партитуру на інструменті та проспівав голоси. Конспект в повному обсязі. Відповідає на теоретичні питання без помилок.
74-81		C	Студент систематично, на достатньому рівні виконує завдання аудиторної та самостійної роботи. В повному обсязі володіє теоретичним навчальним матеріалом. При диригуванні творів пропускає окремі неprincipові помилки. Присутні затиски диригентського апарату. Недостатньо повно зробив аналіз програмного твору, або зробив повно, але з 2 - 3 помилками. Недостатньо виразно виконав партитуру на інструменті та проспівав голоси. Припустив 2 – 3

			помилки. Конспект в повному обсязі. Для отримання повної відповіді на теоретичні питання необхідно задавати допоміжні питання.
64-73	3 Задовільно	Д	Студент показав задовільний рівень знань і вмінь в обсязі навчальної програми. Не в повному обсязі володіє матеріалом тем дисципліни. При диригуванні творів пропускає окремі помилки. В диригуванні відчувається брак технічних навичок. Присутні затиски диригентського апарату. Недостатньо повно зробив аналіз програмного твору, з 2 - 3 помилками. В грі партитури і співі голосів є помилки. Конспект не в повному обсязі. Самостійна робота виконувалась на задовільному рівні.
60-63		Е	Студент показав задовільний рівень знань і вмінь в обсязі навчального модулю. Недосконало володіє технікою диригування. У грі партитури допускає помилки, неритмічно, та неточно інтонує хорові партії. Аналіз хорового твору виконаний поверхово, з помилками. Не володіє теоретичним матеріалом в повному обсязі. Самостійна робота виконувалась несистематично. Конспектування фрагментарне.
35-59	2 Незадовільно	FX	Студент показав незадовільний рівень знань і вмінь в обсязі навчальної програми. Частково володіє навчальним матеріалом. При диригуванні робить суттєві помилки (збився зі схеми, переплутав покази голосів, позиції рук, вступи, або зняття звучання). Присутні затиски диригентського апарату. Аналіз програмного твору зроблений частково та з помилками. Знає партитуру фрагментарно, співає голоси з помилками. У відповіді на запитання, поставлені членами комісії, допускає грубі помилки. Конспектування фрагментарне. Для отримання кредиту треба доопрацювання.
0-34		Ф	Студент не володіє диригентськими навичками відповідно до вимог програми. При теоретичному опитуванні студент не може відповісти на жодне питання. Необхідне повторне вивчення дисципліни.

6. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

6. 1. Зміст навчальної дисципліни

«Основи диригування»

Денна та заочна форми навчання

Модуль 1.

Змістовий модуль 1. Теоретичні основи диригування.

Тема 1. Призначення, мета і завдання дисципліни «Основи диригування». Предмет, мета і завдання дисципліни «Основи диригування» в комплексній підготовці артиста-вокаліста і викладача співу в мистецькій школі.

Міждисциплінарні зв'язки з дисциплінами «Спеціальний клас. Сольний спів», «Теорія музики», «Сольфеджіо», «Історія музики», «Гармонія та поліфонія», «Історія вокального мистецтва», «Педагогічна практика», «Концертно-виконавська практика».

Диригування як творчій процес. Тактування. Читання партитур. Диригент та його функції в музичному колективі.

Тема 2. Диригентський апарат. Діапазон диригентських жестів.

Засвоєння основної диригентської позиції: положення корпусу, рук, голови. Тактування. Вертикальні та горизонтальні диригентські жести. Підготовчі вправи для звільнення диригентського апарату. Відпрацювання координації рухів. Діапазон рук. Зміна диригентської позиції, діапазону, плану рук в залежності від зміни динамічного звучання твору. Динаміка *f*, *mf*, *p*.

Тема 3. Ауфтакт та його різновиди. Показ початку та зняття звучання. Прийоми вступу та закінчення. Три моменти вступу: увага, дихання, вступ. Поняття про ауфтакт, як підготовчий жест. Прийом вступу – підготовка (ауфтакт) і саме закінчення звучання. Різновиди ауфтакту.

Змістовий модуль 2. Основні схеми тактування.

Тема 5. Основні принципи диригентських рухів. Диригентська схема у тридольному розмірі. Структура долі: ауфтакт, крапка, відбиття. Співвідношення сильної та слабких долей.

Тема 6. Прийоми вступу та зняття на різні долі такту. Значення ауфтакту. Затакт, тяжіння до сильної долі. Вправи для відпрацювання зняття на різні долі такту.

Тема 7. Диригентські схеми дводольного та чотиридольного розмірів.

Співвідношення сильної, відносно сильної та слабких долей у чотиридольній схемі. Міждолевий ауфтакт. Відмінність напрямку першої долі в малюнку дводольної схеми від три – та чотиридольної схеми.

Підготовка до контрольного заняття.

Модуль 2.

Змістовий модуль 3. Диригування творів у різних темпах.

Тема 8. Розмежування функцій рук. Фіксування тривалостей лівою рукою з одночасним тактуванням правою. Роль лівої та правої руки у показі ритмічних різночитань у хорових партій.

Тема 9. Фразування та музична драматургія твору. Визначення кульмінацій місцевих і загальних. Будова фрази, визначення її логічної вершини та рівномірний розподіл звучності на шляху до неї.

Тема 10. Диригування творів у розмірах 2/4, 3/4, 4/4 у помірному та помірньо-швидкому темпах. Прийоми виконання штрихів у творах: legato, non legato. Відпрацювання диригентських жестів на творах у розмірах 2/4, 3/4, 4/4.

Змістовий модуль 4. Фермата. Показ штрихів в диригентських жестах. аналіз хорового твору.

Тема 11. Штрихи legato, non legato. Плавний рух руки у виконанні штриха legato, м'яка крапка на гранях долей, відчуття «смичка» в руці; non legato – чітке відчуття крапки, пружність жесту.

Тема 12. Staccato в диригентському жесті. Прийоми виконання штриха staccato. Роль кисті у відтворенні штриха. Відмінність від звуковедення legato, non legato.

Тема 13. Фермата. Види фермат. Показ фермати. Фермата в середині та в кінці твору. Здіймана та не здійснена фермата. Фермата, що пов'язана з подальшим викладом (на цілому такті, на долі такту).

Тема 14. Розбір та аналіз хорового твору за планом. Підготовка до заліку. Складання аналізу хорових творів програмного репертуару за планом.

Модуль 3

Змістовий модуль 5. Перемінні розміри. аналіз хорового твору диригентом. динамічні нюанси

Тема 15. Прості та складні перемінні розміри. Чергування дводольного, тридольного та чотиридольного розмірів. Акцентування сильних долей. Напрямок сильної долі при зміні розміру.

Тема 16. Прийоми диригування творів з рухливою динамікою crescendo, diminuendo. Прийоми показу раптової зміни динаміки subito forte, subito piano, storzando. Зміна позиції, діапазону рук та амплітуди жесту.

Змістовий модуль 6. Шестидольний розмір. П'ятидольний розмір.

Тема 17. Шестидольний розмір. Особливості диригентської схеми. Диригування «на шість» і «на два». Визначення способу диригування в залежності від темпу.

Тема 18. Диригування в швидких темпах. Alla breve. Відпрацювання диригування в швидких темпах. Alla breve. Чітка крапка в розмежуванні долей такту.

Тема 19. Складні мішані розміри. П'ятидольний розмір. Відмінності тактування в залежності від темпу. Групування 2+3 та 3+2. Диригування «на п'ять» і «на два». Несиметричність долей.

Змістовий модуль 7. Показ зміни темпів в хорових творах.

Тема 20. Диригування творів зі зміною темпів. Швидке прискорення темпу *Accelerando*. Амплітуда диригентського жесту, зміна позиції, діапазону рук. Темпи. Зміна темпів. Темпи: *Largo, Lento, Adagio, Moderato, Allegro, Presto*. Зміна темпів (*piu mosso, meno mosso, accelerando, ritenuto*). Прийоми показу.

Тема 21. Підготовка до іспиту. Відпрацювання технічних прийомів диригентської техніки у відтворенні засобів художньої виразності програмних творів. робота над анотацією.

6. 2. Структура навчальної дисципліни

Денна форма навчання

Назви змістових модулів та тем	Кількість годин		
	Всього годин	В тому числі	
		Аудиторні індивідуальні заняття	Самостійна робота студентів
Модуль 1			
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи диригування.			
Тема 1. Призначення, мета і завдання дисципліни «Основи диригування».	2	1	1
Тема 2. Тактові розміри.	2	1	1
Тема 3. Диригентський апарат. Діапазон диригентських жестів.	3	2	1
Тема 4. Ауфтакт та його різновиди. Показ початку та зняття звучання.	4	2	2
Разом за змістовим модулем 1:	11	6	5
Змістовий модуль 2. Основні схеми тактування.			
Тема 5. Основні принципи диригентських рухів. Диригентська схема у тридольному розмірі.	5	3	2
Тема 6. Прийоми вступу та зняття на різні долі такту.	5	3	2
Тема 7. Диригентські схеми дводольного та чотиридольного розмірів.	6	4	2
Разом за змістовим модулем 2:	16	10	6
Разом за модулем 1:	27	16	11
Модуль 2			
Змістовий модуль 3. Диригування творів у різних темпах.			
Тема 8. Розмежування функцій рук.	5	3	2
Тема 9. Фразування та музична драматургія твору	5	3	2

Тема 10. Диригування творів у розмірах 2/4, 3/4, 4/4 у помірному та помірньо-швидкому темпах.	5	3	2
Разом за змістовим модулем 3:	15	9	6
Змістовий модуль 4. Фермата. Показ штрихів в диригентських жестах. аналіз хорového твору.			
Тема 11. Штрихи legato, non legato.	5	3	2
Тема 12. Staccato в диригентському жесті	5	3	2
Тема 13. Фермата. Види фермат.	5	3	2
Тема 14. Розбір та аналіз хорového твору за планом. Підготовка до заліку.	5	3	2
Разом за змістовим модулем 4:	20	12	8
Разом за модулем 2:	35	21	14
Модуль 3			
Змістовий модуль 5. Перемінні розміри. аналіз хорového твору диригентом. динамічні нюанси			
Тема 15. Прості та складні перемінні розміри.	4	2	2
Тема 16. Прийоми диригування творів з рухливою динамікою crescendo, diminuendo.	3	2	1
Разом за змістовим модулем 5:	7	4	3
Змістовий модуль 6. Шестидольний розмір. П'ятидольний розмір.			
Тема 17. Шестидольний розмір.	4	2	2
Тема 18. Диригування в швидких темпах. Alla breve.	3	2	1
Тема 19. Складні мішані розміри. П'ятидольний розмір.	5	3	2
Разом за змістовим модулем 6:	12	7	5
Змістовий модуль 7. Показ зміни темпів в хорových творах.			
Тема 20. Диригування творів зі зміною темпів.	4	2	2
Тема 21. Підготовка до іспиту.	5	3	2
Разом за змістовим модулем 7:	9	5	4
Разом за модулем 3:	28	16	12
Всього:	90	53	37

Заочна форма навчання

Назви змістових модулів та тем	Кількість годин		
	Всього годин	В тому числі	
		Аудиторні індивідуальні заняття	Самостійна робота студентів
Модуль 1			
Змістовий модуль 1. Теоретичні основи диригування.			

Тема 1. Призначення, мета і завдання дисципліни «Основи диригування».	2	0,5	1,5
Тема 2. Тактові розміри.	2	0,5	1,5
Тема 3. Диригентський апарат. Діапазон диригентських жестів.	3	0,5	2,5
Тема 4. Ауфтакт та його різновиди. Показ початку та зняття звучання.	4	0,5	3,5
Разом за змістовим модулем 1:	11	2	9
Змістовий модуль 2. Основні схеми тактування.			
Тема 5. Основні принципи диригентських рухів. Диригентська схема у тридольному розмірі.	5	1	4
Тема 6. Прийоми вступу та зняття на різні долі такту.	5	1	4
Тема 7. Диригентські схеми дводольного та чотиридольного розмірів.	6	1	5
Разом за змістовим модулем 2:	16	3	13
Разом за модулем 1:	27	5	22
Модуль 2			
Змістовий модуль 3. Диригування творів у різних темпах.			
Тема 8. Розмежування функцій рук.	5	0,5	4,5
Тема 9. Фразування та музична драматургія твору	5	0,5	4,5
Тема 10. Диригування творів у розмірах 2/4, 3/4, 4/4 у помірному та помірньо-швидкому темпах.	5	1	4
Разом за змістовим модулем 3:	15	2	13
Змістовий модуль 4. Фермата. Показ штрихів в диригентських жестах. аналіз хорового твору.			
Тема 11. Штрихи legato, non legato.	5	0,5	4,5
Тема 12. Staccato в диригентському жесті	5	0,5	4,5
Тема 13. Фермата. Види фермат.	5	1	4
Тема 14. Розбір та аналіз хорового твору за планом. Підготовка до заліку.	5	1	4
Разом за змістовим модулем 4:	20	3	17
Разом за модулем 2:	35	5	30
Модуль 3			
Змістовий модуль 5. Перемінні розміри. аналіз хорового твору диригентом. динамічні нюанси			
Тема 15. Прості та складні перемінні розміри.	4	0,5	3,5
Тема 16. Прийоми диригування творів з рухливою динамікою crescendo, diminuendo.	3	0,5	2,5
Разом за змістовим модулем 5:	7	1	6
Змістовий модуль 6. Шестидольний розмір. П'ятидольний розмір.			
Тема 17. Шестидольний розмір.	4	0,5	3,5
Тема 18. Диригування в швидких темпах. Alla breve.	3	0,5	2,5

Тема 19. Складні мішані розміри. П'ятидольний розмір.	5	0,5	4,5
Разом за змістовим модулем 6:	12	1,5	10,5
Змістовий модуль 7. Показ зміни темпів в хорових творах.			
Тема 20. Диригування творів зі зміною темпів.	4	0,5	3,5
Тема 21. Підготовка до іспиту.	5	2	3
Разом за змістовим модулем 7:	9	2,5	6,5
Разом за модулем 3:	28	5	23
Всього:	90	15	75

6. 3. Самостійна робота Денна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Тема 1. Призначення, мета і завдання дисципліни «Основи диригування».	1
2.	Тема 2. Тактові розміри.	1
3.	Тема 3. Диригентський апарат. Діапазон диригентських жестів.	1
4.	Тема 4. Ауфтакт та його різновиди. Показ початку та зняття звучання.	2
5.	Тема 5. Основні принципи диригентських рухів. Диригентська схема у тридольному розмірі.	2
6.	Тема 6. Прийоми вступу та зняття на різні долі такту.	2
7.	Тема 7. Диригентські схеми дводольного та чотиридольного розмірів.	2
8.	Тема 8. Розмежування функцій рук.	2
9.	Тема 9. Фразування та музична драматургія твору	2
10.	Тема 10. Диригування творів у розмірах 2/4, 3/4, 4/4 у помірному та помірно-швидкому темпах.	2
11.	Тема 11. Штрихи legato, non legato.	2
12.	Тема 12. Staccato в диригентському жесті	2
13.	Тема 13. Фермата. Види фермат.	2
14.	Тема 14. Розбір та аналіз хорового твору за планом. Підготовка до заліку.	2
15.	Тема 15. Прості та складні перемінні розміри.	2
16.	Тема 16. Прийоми диригування творів з рухливою динамікою crescendo, diminuendo.	1
17.	Тема 17. Шестидольний розмір.	2
18.	Тема 18. Диригування в швидких темпах. Alla breve.	1
19.	Тема 19. Складні мішані розміри. П'ятидольний розмір.	2
20.	Тема 20. Диригування творів зі зміною темпів.	2
21.	Тема 21. Підготовка до іспиту.	2
	Разом:	37

Заочна форма навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Тема 1. Призначення, мета і завдання дисципліни «Основи диригування».	1,5
2.	Тема 2. Тактові розміри.	1,5
3.	Тема 3. Диригентський апарат. Діапазон диригентських жестів.	2,5
4.	Тема 4. Ауфтакт та його різновиди. Показ початку та зняття звучання.	3,5
5.	Тема 5. Основні принципи диригентських рухів. Диригентська схема у тридольному розмірі.	4
6.	Тема 6. Прийоми вступу та зняття на різні долі такту.	4
7.	Тема 7. Диригентські схеми дводольного та чотиридольного розмірів.	5
8.	Тема 8. Розмежування функцій рук.	4,5
9.	Тема 9. Фразування та музична драматургія твору	4,5
10.	Тема 10. Диригування творів у розмірах 2/4, 3/4, 4/4 у помірному та помірно-швидкому темпах.	4
11.	Тема 11. Штрихи legato, non legato.	4,5
12.	Тема 12. Staccato в диригентському жесті	4,5
13.	Тема 13. Фермата. Види фермат.	4
14.	Тема 14. Розбір та аналіз хорового твору за планом. Підготовка до заліку.	4
15.	Тема 15. Прості та складні перемінні розміри.	3,5
16.	Тема 16. Прийоми диригування творів з рухливою динамікою crescendo, diminuendo.	2,5
17.	Тема 17. Шестидольний розмір.	3,5
18.	Тема 18. Диригування в швидких темпах. Alla breve.	2,5
19.	Тема 19. Складні мішані розміри. П'ятидольний розмір.	4,5
20.	Тема 20. Диригування творів зі зміною темпів.	3,5
21.	Тема 21. Підготовка до іспиту.	3
	Разом:	75

6. 4. Методи навчання

- практичний показ;
- пояснювально-ілюстративний;
- бесіда;
- репродуктивний;
- творчий;
- пошуковий;
- аналіз і синтез.

7. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

Вивчення навчальної дисципліни передбачає використання LMS Moodle - інтегрованої комп'ютерної системи закладу вищої освіти, фортепіано, мережі Internet.

8. Методичні рекомендації

8. 1. Методичні рекомендації до організації самостійної роботи.

Самостійна робота студента враховує теоретичну підготовку разом з відпрацюванням та вдосконаленням елементів диригентської техніки, виконання вправ, вивчення програмних творів (гра партитури, спів голосів, складання письмового аналізу твору за планом), та їх диригування.

План аналізу хорового твору

1. Короткі відомості про авторів музики та літературного тексту.
2. Характер твору, жанр, його сюжет, ідея.
3. Форма хорового твору, розподіл на частини.
4. Ладо-тональний план (головна тональність, відхилення, модуляції).
5. Метр, ритм, особливості ритмічного малюнку.
6. Тип і вид хору (ансамблю).
7. Інтерваліка, голосоведіння в хорових партіях, вокальні труднощі:
  - а) інтонаційні; в) ритмічні;
  - б) теситурні; г) дикційні
8. Діапазон хорових партій та усього хору.
9. Особливості теситури, фактури твору.
10. Темп (зміни темпу).
11. Динаміка (рухома і нерухома).
12. Диригентські труднощі.
13. Ансамбль:
  - а) в залежності від фактури;
  - б) в залежності від теситури (природній, штучній).

8. 2. Методичні рекомендації до організації модульного контролю.

Програма дисципліни «Основи диригування» розрахована на три модулі.

Форми організації модульного контролю: Модуль 1 – контрольне заняття; Модуль 2 – залік; Модуль 3 – залік. Модульний контроль здійснюється комісією в складі викладачів Кафедри.

Обов'язкові програмні вимоги:

Модуль 1. Практичний показ: показ вправ (вміти тактувати схеми: 2/4; 3/4; 4/4); показувати ауфтакт до кожної долі, зняття кожної долі). Диригування двох різнохарактерних творів (на 3/4 та на 2/4, або 4/4). виконання партитури на фортепіано, спів голосів. Аналіз одного твору.

Модуль 2. Практичний показ: показ вправ (фермата, фермата в середині та в кінці твору. Здіймана та не здійснена фермата).

Диригування двох різнохарактерних творів за пройденим матеріалом (один без супроводу а *carpella*), (штрихи *legato*, *non legato*, *staccato*) ; виконання партитури на фортепіано; спів хорових партій. Письмовий аналіз одного твору (анотація).

Модуль 3. Диригування двох творів з програми семестру (один без супроводу а *carpella*), (шестидольний розмір, п'ятидольний розмір, перемінний розмір). Виконання партитури на фортепіано, спів хорових партій. Письмовий аналіз одного твору (анотація).

Рекомендована література

Основна

1. Анисимов А. Дирижёр – хормейстер / А. Анисимов. – Л. : Музыка, 1976.
2. Большаков А. Поради молодим хормейстерам / А. Большаков. – К. : Мистецтво, 1972.
3. Ержемский Г.Л. Психология дирижирования / Г. Л. Ержемский. –М. : Музыка, 1988. – 96 с.
4. Иванов – Радкевич А. Пособие для начинающих дирижеров / А. Иванов-Радкевич. – М. : Музыка, 1977.
5. Канерштейн М. Вопросы дирижирования / М. Канерштейн. – М. : Музыка, 1972.
6. Колесса М. Основи техніки диригування / М. Колесса. – К. : Муз. Україна, 1973.
7. Кофман Р.І. Виховання диригента: психологічні особливості/ Р.І.Кофман. – К. : Муз. Україна, 1986. – 40 с.
8. Лащенко А. П. З історії Київської хорової школи / А. П. Лащенко. – К. : МузичнаУкраїна, 2007. – 200 с.
9. Макаренко Г. Творчість диригента: естетико-мистецтвознавчі виміри: монографія. - К. : Факт, 2005.
10. Малько Н. Основи техніки дирижирования / Н. Малько. –Л. : Музыка, 1965. – 217 с.
11. Мусин И. Техника дирижирования / И. Мусин. – Л. : Музыка, 1967.
12. Основи хорового диригування : навчальний посібник / (уклад. Оксана Валеріївна Прокулевич) ; - Умань : ФОП Жовтий О.О., 2016. – 140 с.

13. Рождественский Г. Дирижерская амплитуда / Г. Рождественский. – Л. : Музыка, 1974.

14. Разумний І. Посібник з диригування / І. Разумний. – К. : Муз. Україна, 1968.

15. Шумська Л.Ю. Хорове диригування : навч. посіб. / Л. Ю. Шумська. – 2-ге вид., доповнене та перероблене. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. – 105 с.

Додаткова

1. Барвінки рідного краю / 20 пісень для народного хору. – К. : Муз. Україна, 1967.

2. Бенч-Шокало О. Г. Український хоровий спів: Актуалізація звичаєвої традиції: навч. посіб. / О. Г. Бенч-Шокало. – К. : Ред. журн. «Укр. світ», 2002. – 440 с.

3. Егоров А. Очерки по методике преподавания хоровых дисциплин / А. Егоров. – Л. : Музгиз, 1958.

4. Збірка хорових творів і вокальних ансамблів на слова І. Франка. Земле моя. – К., 1973

5. Іваницький І. Українська народна музична творчість / І. Іваницький : посіб. для вищ. та середн. навч. заклад. – К. : Муз. Україна, 1990.

6. Иванов – Радкевич А. О воспитании дирижера / А. Иванова-Радкевич. – М. : Музыка, 1973.

7. Казачков С. Дирижерский аппарат и его постановка / С. Казачков. – М. : Музыка, 1967.

8. Кан Э. Элементы дирижирования / Э. Кан. – Л. : Музыка, 1980.
Класичні хори. – упоряд. О. Мінківський. – К. : Мистецтво, 1964

9. Козак Є. Українські народні пісні в обробці для хору / Є. Козак. - К. : Муз. Україна, 1967

10. Колесса М. Хори без супроводу / М. Колесса. Колисанка. – К. : Муз. Україна, 1983.

11. Коломієць А. Курс читання хорових партитур / А. Коломієць, В. Пащенко, Є. Тіхова. – К. : Муз. Україна, 1977.

12. Костенко Л. В., Шумська Л. Ю. Методика викладання хорового диригування : навч. посіб. для магістрантів закладів вищої освіти. 2-ге вид., доповнене та перероблене. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2019. - 145 с.

13. Кошиць О. Українські народні пісні для хору. – вип. II. – К. : Муз. Україна, 1967.
14. Леонтович М. Хорові твори. – К. : Муз. Україна, 1978.
15. Медынь Я. Методика преподавания дирижерско-хоровых дисциплин / Я. Медынь. – М. : Музыка, 1978.
16. Ольхов К. Теоретические основы дирижерской техники / Л. : Музыка, 1984.
17. Очеретовская Н. Л. Содержание и форма в музыке / Н. Л. Очеретовская. – Л. : Музыка, 1985. – 112 с
18. Перунов О. Хрестоматія з читання хорових партитур. – К. : Мистецтво, 1963.
19. Полтавцев И. Курс чтения хоровых партитур / И. Полтавцев, М. Светозарова. – М. : Музыка, 1964. – ч. I.
20. Поляков О. Язык дирижирования / О. Поляков. – К. : Муз. Украина, 1987.
21. Ручьевская Е. А. Об анализе содержания музыкального произведения / Е. А. Ручьевская // Критика и музыкознание: сб. статей. – Вып. 3. – Л.: Музыка, 1987. – С. 69–96.
22. Світайло С. Компетентнісна підготовка викладача музичного мистецтва // Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики ХХІ ст. / зб. матер. Міжнародної науково-практичної конф. - Київ, 16-17. 10. 2014. - С. 670-675.
23. Соколов В. Работа с хором / В. Соколов. – М. : Музыка, 1967. Співає “Думка”. К. : Муз. Україна, 1970.
24. Співає український народний хор ім. Г. Верьовки: зб. – упоряд. А. Авдієвський, З. Гаркуша. - вип. I. - К. : Муз. Україна, 1971.
25. Українські народні пісні для хору. – упоряд. Е. Скрипчинська. – К. : Мистецтво, 1966
26. Хоровий клас і практика роботи з хором : навч. посіб. для муз. педучилищ. – упоряд. А. Болгарський, Т. Сагайдак. – К. : Муз. Україна, 1987.
27. Хоры зарубежных композиторов – классиков. – состав. Е. Гембицкая. – М. : Музыка, 1974.
28. Хрестоматія з хорового диригування. – упоряд. А. Коломієць. – К. : Муз. Україна, 1971.
29. Хрестоматія з хорового диригування. Випуск III (у шести частинах). Частина друга: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / уклад. Н. В. Стефіна. – Суми : видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2015. – 290 с.

30. Хрестоматія з хорового диригування: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів : випуск II. Частина 2 / уклад. Н. В. Стефіна. – Суми : Сум ДПУ імені А.С.Макаренка, 2014. – 161с.

31. Хрестоматія по хоровому дирижуванню. - состав. Б. Баранов. – М. : Просвещение, 1967.

32. Чесноков П.И. Избранные хоры / П. Чесноков. – М. : Музыка, 1976.

33. Шкурпела Т. Диригування та читання хорових партитур: методичні поради / Т. Шкурпела. – К., 2004.

34. Штогаренко А. Хорові твори /. –К. : Муз. Україна, 1972.

35. Шульгіна В. Інноваційні технології у діяльності педагога-музиканта / В.Шульгіна, Л. Пискач // Музична освіта в Україні: теорія і практика: збірка статей / упоряд.О. В. Комісаров. Науковий вісник НМАУ ім. П.І. Чайковського. – Вип. 29. – Київ, 2003. – С. 115 – 125.

Інформаційні ресурси

1. <https://www.youtube.com/watch?v=iJM-NIHze9Q>
2. <https://www.youtube.com/watch?v=fY72Ip7TgYk>
3. https://www.youtube.com/watch?v=GGF6_ayOHfg
4. <https://www.youtube.com/watch?v=RHAdtowPBOc>
5. <https://www.youtube.com/watch?v=4GGQlIHZfg>
6. <https://www.youtube.com/watch?v=JwncEo6fPis>
7. <https://www.youtube.com/watch?v=KEEU7DaUOr4>

**Результати перегляду
робочої програми навчальної дисципліни**

Робоча програма перезатверджена на 20_____/ 20____н.р. без змін; зі змінами (Додаток____).
(потрібне підкреслити)

протокол №____ від «__»_____20__р. Завідувач кафедри _____(підпис)
(Прізвище ініціали)

Робоча програма перезатверджена на 20_____/ 20____н.р. без змін; зі змінами (Додаток____).
(потрібне підкреслити)

протокол №____ від «__»_____20__р. Завідувач кафедри _____(підпис)
(Прізвище ініціали)

Робоча програма перезатверджена на 20_____/ 20____н.р. без змін; зі змінами (Додаток____).
(потрібне підкреслити)

протокол №____ від «__»_____20__р. Завідувач кафедри _____(підпис)
(Прізвище ініціали)

Робоча програма перезатверджена на 20_____/ 20____н.р. без змін; зі змінами (Додаток____).
(потрібне підкреслити)

протокол №____ від «__»_____20__р. Завідувач кафедри _____(підпис)
(Прізвище ініціали)